

"JAHON ADABIYOTI VA QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKNING DOLZARB MASALALARI"

**mavzusidagi
respublika ilmiy-amaliy anjumani**

2022-yil, 31-oktyabr

TOSHKENT - 2022

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

O‘ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI

O‘ZDJTU ADABIYOTSHUNOSLIK ILMIY TADQIQOT INSTITUTI
SHARQ FILOLOGIYASI FAKULTETI
JAHON ADABIYOTI KAFEDRASI

**“JAHON ADABIYOTI VA QIYOSIY
ADABIYOTSHUNOSLIKNING DOLZARB
MASALALARI”
mavzusidagi**

Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari

TO‘PLAMI

2022- yil, 31-OKTYABR

MINISTRY OF HIGHER AND SPECIAL EDUCATION
THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
UZBEKISTAN STATE WORLD LANGUAGES UNIVERSITY
RESEARCH INSTITUTE OF LITERATURE STUDY FACULTY OF EASTERN
PHILOLOGY
DEPARTMENT OF WORLD LITERATURE

Articles of international scientific-theoretical conference on
**“ACTUAL ISSUES OF WORLD LITERATURE
AND COMPARATIVE LITERATURE CRITICAL
STUDIES”**
October 31, 2022

TOSHKENT – 2022

“Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalari” mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – 2022. 348 b.

Mas’ul muharrir:

*Gulnoz Xalliyeva,
filologiya fanlari doktori, professor*

Tahrir hay’ati

*Gulnoz Xalliyeva, Bahor To‘rayeva, Saodat Sultonsaidova, Ulug‘bek Ko‘chimov,
Dilshod Nasriddinov, Yunus Babaqulov, Ulug‘bek Akramov, Dilfuza Rasulmuxamedova,
Mahina Qo‘chqorova, Zebo Sabirova, Aziza Avezova, Viktoriya Dvoryashina,
Elvira O‘rinboyeva, Naira Petrosyan*

Mazkur **“Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalari”** mavzusidagi tadqiqotlar to‘plamida jahon xalqlari mumtoz va zamonaviy adabiyotiga oid qiyosiy adabiyotshunoslik muammolari haqida so‘z yuritilgan. To‘plamning “Jahon adabiyotining durdona asarlari tadqiqi”, “Qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi. Qiyosiy mifologiya va folklorshunoslik masalalari”, “O‘zbek va jahon adabiy aloqalari.”, “Tarjima – komparativistika obyekti sifatida” singari bo‘limlaridan jahon va o‘zbek adabiyoti, adabiyotshunosligi, adabiy tanqidi tarixi, qiyosiy adabiyotshunoslik masalalaridan bahs yurituvchi maqolalar o‘rin olgan. Eng muhimi, chop etilgan tadqiqotlarning barchasida jahon va o‘zbek adabiyotining tarixi, buguni va istiqbollari muammolari xususida fikr yuritiladi.

Ilmiy to‘plam adabiyot nazariyasi, adabiy tanqid, adabiyot tarixi, qiyosiy adabiyotshunoslik, tarjima nazariyasi, tarjimashunoslik bilan shug‘ullanayotgan mutaxassislar, shuningdek, barcha adabiyot ixlosmandlari uchun mo‘ljallangan.

Ushbu to‘plamda “Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalari” mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjumaniga yuborilgan maqolalar jamlangan.

Mualliflar qarashlari tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

Articles of international scientific-theoretical conference on
**“Actual Issues Of World Literature And Comparative
Literature Critical Studies”.** – 2022. 348 b.

Editor-in-Chief:

*Gulnoz Khallieva,
doctor of philological sciences, professor*

Editors:

*Gulnoz Khallieva, Bahor Turayeva, Saodat Sultonsaidova,
Ulugbek Kuchimov, Dilshod Nasriddinov, Yunus Babakulov, Ulugbek Akramov,
Dilfuza Rasilmukhamedova, Makhina Kuchkorova, Zebo Sabirova, Aziza Avezova,
Viktoriya Dvoryashina, Elvira Urinboyeva, Naira Petrosyan*

In the materials of conference on the topic ” “ACTUAL ISSUES OF WORLD LITERATURE AND COMPARATIVE LITERATURE CRITICAL STUDIES” studies the problems of comparative literature of the world peoples’ classical and modern literature. The conference material includes “The study of masterpieces of World literature”, «Methodology of comparative literature. Matters of comparative mythology and folklore studies”, “Uzbek and World literary relations.”, «Translation as an object of comparative studies», which discuss issues of World and Uzbek literature, literary criticism, the history of literary criticism, comparative literature. The most important thing is that all published studies are devoted to the problems of history, modernity and prospects of World and Uzbek literature.

The scientific collection is intended for specialists engaged in literary theory, literary studies, literary history, comparative literature, translation theory, translation studies, as well as for all fans of literature.

This collection includes articles submitted to the Republican scientific and theoretical conference on the topic “ACTUAL ISSUES OF WORLD LITERATURE AND COMPARATIVE LITERATURE CRITICAL STUDIES”.

The views of the authors may differ from the point of view of the editors.

Булғор; Ўғуз ва Қорлуқ хонликлари, мусулмон Итил булғорлари ва Қорахонийлар, Ғазна, Хоразм, Миср, Сурия, Мамлук ва Ҳиндистон султонликлари, Туркистон, Ўрта Шарқ ва Олтин Ўрда хонликлари, темурийлар, бобурийлар ва Сафавий императорликлари шу тўрт буюк даврга дохилдир”¹.

Албатта, олимнинг айрим қарашлари билан баҳслашиш мумкин. Хусусан, унинг бу саноғидан нега темурийлар туркийлар империализмининг тўрт буюк давридан ўрин олмаган? Майли, Амир Темур салтанати жаҳонгирнинг ўлиmidан ҳеч қанча ўтмай, парчаланишга юз тутган дейлик, лекин унинг эвараси Бобуршоҳ қурган империя Ҳиндистонда 332 йил ҳукм сурган. Ҳукм сургангина эмас, бобурийлар империяси туфайли миллион-миллион одамлар исломни қабул қилиб, диннинг ёйилишига сабаб бўлган, дея эътироз билдириш мумкин. Зеро, тадқиқотда империянинг узоқ яшаши, бунинг сир-асрорлари, хусусан, туркийларнинг барча дин ва эътиқодларга бағрикенг бўлиши, айна дамда, исломият туғини баланд кўтариши каби хизматлар туркий давлатчиликнинг мустакам ва умрзоқлигининг бош мезонлари сифатида қаралган. Бобурийлар империяси ана шу мезонларнинг барчасига тушгани ҳолда нега у алоҳида кўрсатилган (“...шаманизм даврида Хун ва Кўк-турк хоқонликлари, ислом чоғида Салжуқий ва Усманий султонликлари турк жаҳон ҳокимиятининг тўрт буюк даврини ташкил этади”) империялар қаторида эмас-да, шу империялардан бирининг даврига дохил қилинган?.. Албатта, олимнинг бу каби эътирозларга ўз жавоби бор. Жавоб тадқиқотда ўз аксини топган. Унга кўра, турк жаҳон ҳокимиятининг тўрт буюк даврида империяларнинг эгаллаган территорияси бир эмас, икки эмас, бир неча мамлакатлар сарҳадларини эгаллаган бўлиб, улар катта майдон ва катта замон ичида ўз таъсирини дунёга ўтказиб турганлар. Шунинг келиб чиқилса, ўқувчи гарчи ўз қарашларида собит қолса-да, айна дамда, олим суянган илмий хулосаларга нисбатан ҳам қалбида бир ҳурмат пайдо бўлади.

Тарихчи олим китобни ёзишдан олдин жуда кўп материалларни кўрган, ўқиган, анализ, синтез чиғириқларидан ўтказган. Шу маънода ишда тадқиқотчилик, текширувчилик, хулосаларни битта маҳражга тўплашга интилиш руҳи кучли. Натижада туркий халқларга оид ниҳоятда аҳамиятли, айна пайтда, қизиқарли фикр-мулоҳазалар ўртага ташланади. Чунончи, исломиятга қадар туркийларда ягона тангри тушунчаси мавжудлиги туфайли ҳам улар ислом динини осон қабул қилган. Чунки исломда ҳам ягона илоҳ – Оллоҳ бор эди. Олим яна бир қизиқ фикрни илгари суради: унга кўра, туркийлар жангчи халқ эди, унинг табиатида исломгача бўлган кўпгина динлар, хусусан, зардуштийлик, буддавийлик, монийлик каби динлар тўғри келмас эди. Билъакс, ўз иймонини, динини, аҳли аёлию ўлка-диёрини ҳар турли душмандан, ёвдан ҳимоя қилишга ундайдиган исломият туркийларнинг феъли хўйига, яшаш тарзию дунёқарашига уйғун келган эди. Шунинг учун ҳам туркийлар исломиятни қабул қилгандан кейин дунё аренасида янада кучайди, ҳамда салжуқийлар ва усмонийлар каби жаҳон ҳокимиятига даъво қилган империяларни яратди, дейди.

Хуллас, профессор Усмон Туроннинг “Туркий халқлар мафкураси” деб номланган ушбу тарихий тадқиқоти билан танишган ўқувчи туркий халқларнинг ибтидодан то бугунги кунларга қадар суяниб келган, суяниб келаётган ғоялари – мафкураси ҳақида атрофлича ва теран маълумотларга эга бўлади. Айна дамда, туркийлар билан ёндош яшаган бошқа халқларнинг кўплаб ўзига хос хусусиятлари билан ҳам яқиндан танишади.

Адабиётлар

1. Турон У. Туркий халқлар мафкураси. – Тошкент: Чўлпон, 1995.
2. Румий. Ичиндаги ичиндадир. – Тошкент: Янги аср авлоди. 2019.
3. Интернет материаллари. Википедия. Усмон Турон.
4. Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi. Kitapyurdu.com.

¹ Турон У. Туркий халқлар мафкураси. – Тошкент: Чўлпон, 1995. -б.

ЖАҲОН АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА БАДИЙ ИЖОД ХУСУСИДАГИ ҚАРАШЛАР (Б.ЖОНСОН ИЖОДИ МИСОЛИДА)

*Ш.Н. Ахмедова,
филология фанлари доктори,
БухДУ ўзбек адабиёти кафедраси профессори*

Аннотация. Мақолада жаҳон адабиётшунослигидаги муҳим муаммолардан бири поэтикага оид масалалар бўйича (бадий ижод табиати, шоирлик, шеър, маҳорат) инглиз драматурги ва олими Бен Жонсоннинг қарашлари ўрганилган.

Калим сўзлар: адабиётшунослик, поэтика, шоир, лирика, ижод, маҳорат, Аристотель, Овидий.

Abstract. The article discusses the views of the English playwright and scientist Ben Jonson on one of the important problems of world literary criticism: poetics (the nature of artistic creativity, poetry, poetry, skill).

Key words: literary criticism, poetics, poet, lyrics, creativity, skill, Aristotle, Ovidiy.

Жаҳон адабиётшунослигида антик даврлардан бери кўплаб ижодкорлар, олимлар поэтиканинг назарий масалаларига жиддий эътибор билан қараганлари маълум. Айниқса, бадий ижоднинг индивидуал табиати, шоирлик, шеър, шоир маҳорати, ҳақиқий асар моҳияти каби жуда кўплаб масалалар нафақат адабиётшунослар, балки шоир ёзувчилар, драматургларни ҳам қизиқтириб келган. Ҳар бир давр янгича ижтимоий-тарихий шароитда етилган маънавий-руҳий, бадий-эстетик эҳтиёжлар, янгиланишларни тақозо этади ва бу адабий-танқидий тафаккурнинг ҳам ўсишига, юксалишига замин яратади. “Миллий, ҳудудий ва жаҳон адабиёти доимо ўзаро алоқада ривожланади ва бир-бирини бойитади. Жаҳонда бирор адабиёт фақат ўз қобиғида, ўз адабий анъаналари доирасида ривожланмайди, балки бошқа адабиётларнинг илғор тажрибаларига таянган ҳолда ўз тараққиётини белгилайди”¹. Шундай экан, жаҳон адабиётшунослигида мавжуд бўлган адабий-танқидий тафаккур намуналарини, улардаги қарашларни ўрганиш ўзбек адабиёти, адабиётшунослиги ривожига туртки бериши шубҳасиз. Шу жиҳатдан инглиз драматурги Бен Жонсоннинг асарларида, айниқса, шеър ва шоирлик, шоир маҳорати масалаларига эътибор қаратилганлиги кўринади.

Инглиз драматурги ва назариётчиси, шоир, актёр Бенжамин Жонсон жуда кўп, турли мавзуларда драматик асарлар, шеърини тўпламлар яратди. Унинг “XVII асрнинг биринчи ярмида инглиз лирикаси” асари ўша даврнинг, шу билан бирга кейинги даврларнинг ҳам муҳим асарларидан ҳисобланган, қайта-қайта нашр қилинган. Асар адибнинг ички дунёси, ҳаёт фалсафасининг эволюциясини акс эттиради.

Б.Жонсон лирик ва дидактик шеърлар ижод қилиб, турли мақолалар, адабий қарашларини ифода этувчи асарлар ёзган. Инглиз грамматикасини тузган олим антик адабиёт вакиллари асарларини ҳам таржима қилган. Ҳаётини ҳодисалар ва инсонлар ҳақидаги кузатишларини, ўз замонага бўлган муносабатини акс эттирувчи қайдлари “Танқидий очерклар” номи остида чоп этилди². Унинг “Қайд ва кузатишлар” асарида бугунги ижодкорлар, адабиётга кириб келаётган ёшлар учун ибратли қарашлар кўплиги, ижодкорларга фойдали маслаҳатлар берилганлиги эътиборимизни тортди. Масалан, у “яхши ёзиш учун” учта шартни бажариш кераклигини уқтиради.

1. Энг яхши адибларни ўқиш.

¹ Халлиева Г. Қиёсий адабиётшунослик. Тошкент. “Mumtoz so’z”. 2020. 51-бет.

² Критические очерки. Пер. В. Т. Олейника // Литературные манифесты западноевропейских классицистов. Москва. 1980, 2000.

2. Энг яхши нотиқларни тинглаш.

3. Кўп машқ қилиш.

Б.Жонсон илҳом келгандагина яхши ижод намуналари осон яратилади деб ҳисоблайди, аммо бундан хушёр бўлиш, осон ёзилган нарсага қайтиш ва уни сабр билан сайқаллаш зарур. Тез ёзиш яхши услубни пайдо қилмайди, аксинча, услубни яхшилаш аста-секин тез ёзишга ўргатади. Шу билан бирга олим табиат ато этган иқтидорнинг аҳамиятини биринчи ўринга қўяди, ўрганиб олинган қоидалар ҳеч бир кучга эга эмас деб қарайди.

Шоир ким деган саволга шундай жавоб беради: “Шоир-бу юнонлар *poetes*, ўйлаб топувчи деб атаган одам; унинг санъати – бу тақлид ёки образли акс эттириш санъатидирки, Аристотелга кўра, у инсон ҳаётини ўлчовга солинган сўзда, вазн ва ритм уйғунлигида ифодалайди. У “яратмоқ” ёки “ўйлаб томпоқ” маъноларини берувчи “*poiein*” сўздан келиб чиқади. Шунинг учун поэт деб ҳар қандай шеър тўқувчини эмас, балки фақат тасаввури фабула яратишга қодир, асарлари ҳақиқат бўлиб туюладиган одамни аташади, чунки мазмун билан тўқима – ҳар қандай поэтик асарнинг, у хоҳ шеър ва хоҳ поэма бўлсин, жисми ва жонидир”¹.

Б.Жонсон шеър деб шоир ёзган мисраларнинг ҳажмини назарда тутиш керак эмас, баъзан ҳатто бир мисра ҳам аъло даражадаги шеър бўлишга қодирлигини Марциал, Гораций, Лукреций асарларидан мисол келтириб, кўрсатиб беради. Шеър ёки поэма “шоирнинг асари- унинг меҳнати-ю, ўқиб ўрганишларининг мақсади ва натижаси. Поэзия – унинг маҳорати, тасаввур фаолияти, ижодий нияти ва шаклни ўз ичига олувчи касбий малакаси”(183-бет). Олим поэзия нима деган саволга жавоб излар экан, Аристотель, Туллий қарашларидан мисол келтиради. Энг асосийси, шоир табиатан ким бўлмоғи керак, шоир бўлиши учун нималарни ўзлаштирмоғи керак деган саволни қўйиб, унга жавоб беради.

1. *Ingenium* – (лот.) туғма хусусиятлар, иқтидор, табиий хусусиятлар назарда тутилади. Шоирда туғма ақл-идрок юксак бўлиши талаб қилинади. Агар бошқа санъатларнинг барчаси қонунлар ва аниқ кўрсатмалардан таркиб топса, шоир туғилганиданок инстинктив равишда ўз ақл-идрокининг бойлигини намоён этиши керак деб ҳисоблайди. Фикрини Сенека, Платон, Аристотель, Овидий каби буюк ижодкорларнинг асарларидан мисоллар келтириб асослайди. Масалан, Овидийнинг “Вужудимизда худо яшайди, қачонки у ёлқинланса, руҳимиз юксакларга парвоз қилади” деган мулоҳазаларига асосланади.

Ҳақиқатан ҳам туғма истеъдод бўлмаса, шоирнинг ёзганлари инсон қалбини забт эта олмайди.

2. *Exercitatio* – (лот.) машқ, амалиёт, тажриба маъноларини билдиради. Бунда туғма иқтидорни мукаммаллаштириш учун шоирнинг тез-тез машқ қилиши, ўрганиши, изланишига эътибор қаратилади. Бенсон бу йўл машаққатли, сабрни талаб қилиши зарурлигини уқтирар экан, шоирга фойдали маслаҳатлар беради: асабийлашиб, машғулоти ташлаб кетмаслик, руҳий мойилликни сақлаш, қайта-қайта ҳаракат қилиш ва ҳ.к. Шеър абадий, ҳамма замонларда ўқилиши учун Вергилий, Скалигер, Еврипид кабиларнинг тажрибасига таянишга ундайди. “Дарҳақиқат, машаққат билан ёзилган асарлар уларни ўқиш учун сарфланган вақт ва меҳнатга арзийди, улар узоқ йиллар яшашга лойиқ”,-(185-бет) деб хулоса қилади

3. *Imitatio* – тақлид. Ижодкор учун зарур учинчи хусусият тақлид қилиш қобилиятидир, “бунинг мазмуни воқелик ёки ўзга шоир бойликларидан ўз мақсади йўлида фойдалана билишдир”. Шоирлар ичидан энг яхшисини танлаб олиб, «то ўз идеалингизга яқинлашгунча ва то нусхани аслидан ажратиш мушкул бўлиб қолгунча сабр билан эргашиш даркор» (186-бет). Кўринадики, Бенсон бунда устоз –шогирдлик мақомини кўзда тутгани кўринади. Ҳақиқатан ҳам адабиёт тарихидан маълумки, Алишер Навоий, Низомий Ганжавий, Л. Толстой сингари буюк даҳолар ҳам устозларидан ўрганганлар, уларга издошлик қилганлар. Шунинг учун ҳазрат Навоий:

¹ Бенсон Ж. Қайдлар ва кузатишлар. Китобда: Қуронов Д., Раҳмонов Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. Тошкент. “Фан”, 2008, 182-бет. Кейинги ўринларда шу китобнинг бет кўрсатилади.

“Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасига панжа урмоқ”

– деб бежизга эътироф этмаганлар. Бенсон ҳам тақлид ҳузур бағишлашга қобил бўлиши лозим деб энг яхши ижодкорларга тақлид қилишга ундайди. Бенсон устозлар ижодини сайлаб олиб, улардан озикланишга эътибор қаратади, бунда Горацийнинг “қулларча, қусурларни ҳам фазилат билган ҳолда эргашиш ярамайди” деган сўзларига асосланиб, болари мисоли, энг яхши ва сара гуллардан шира йиғиб, уни ягона тот ва ифорга эга асарлга айлантормоқ керак деган хулосага келади.

4. *Lectio* – (лот.) ўқиш, мутоалаа. Бенсон бу хусусиятни энг муҳим деб ҳисоблайди, шоир тарихни билишдан ташқари “ у поэтик мазмун ва сўзни шу даражада эгаллаши керакки, зарурат туғилганда уларни гўзал ва лозим изчилликда жойлаштирган ҳолда тасарруф эта олиши лозим”¹. Шоир бўлиш анча қийинлиги, шоирнинг ижоди мукамал бўлиши учун машқлар, тақлид ва таҳсил воситасида сайқалланган табиий иқтидорини санъат билан тўлдирмоқ зарур, бунинг учун кўп ўқиш керак, бироқ ҳар доим сараларини, энг яхшиларини топиб ўқиш, устоз сифатида ўзига ниманидир ўргатишга қобилларини танлаш, уларни эъзозлаш керак. Мисол тариқасида юксак қадрлашга сазовор Аристотель, Гораций номларини келтиради. Аристотелни энг адолатли баҳоловчи ва жиддий хатога йўл қўймаган биринчи мунаққид деб кўрсатади. “У бизни бирданига икки нарсага ўргатди: ўзгаларни қандай қилиб тўғри баҳолашимиз ва аввало ўзимиздаги нимага биринчи навбатда тақлид қилишимиз кераклигига. Аммо биринчи навбатда фитрий зеҳн ва поэтик иқтидорга эга бўлмоқ керак”(187-бет). Туллийнинг “агар саховатли табиат эгаси ўзида билим ва интизомни мужассам этса, чин маънодаги олийжаноблик ва бетакрорликка эриша олади” деган сўзлари Бенсоннинг фикрларини исботлашга ёрдам беради. Уйғониш даврида ижодкорлар, олимлар антик адабиётга юксак эҳтиром билан қараганликларини Бенсоннинг мазкур асари ҳам яққол кўрсатади, у ўз қарашларини исботлаш учун кўпинча антик адабиёт вакиллари ижодига мурожаат қилади.

Шу ўринда Бенсоннинг танқидчининг вазифалари ҳақидаги сўзларига ҳам эътибор қаратайлик: “Ҳақиқий танқидчининг вазифаси алоҳида ҳарфларни кавлаштириш ё бенуксон жумлаларга лаънат ёғдириш эмас, балки сўзларни ўзаро боғлаб мазмунни тўғрилашдан иборатдир. Муаллиф ва унинг асари мазмуни ҳақида самимий муҳокама юритинг – бу чинакам олимликнинг белгисидир”. Бу мулоҳазалар ҳам адабий-танқидий тафаккур ривожига таъсир кўрсатмай қолмайди.

Инглиз драматурги ва шоири, олимнинг бу асари ва унда ифодаланган илмий-назарий қарашлар неча аср ўтибдики, ҳамон эскирган эмас, шоир ва шеърга қўйилган талабларга мос келиши жиҳатидан амалий аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Литературные манифесты западноевропейские классицистов., М., 1980.
2. Қуронов Д., Раҳмонов Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. Тошкент. “Фан”, 2008, 275 б.
3. Халлиева Г. Қиёсий адабиётшунослик. Тошкент. Mumtoz so‘z. 2020. 203 б.
4. Холбеков М. XX аср жаҳон адабиёти манзаралари. Тошкент. Mumtoz so‘z. 2020, 700 б.

¹ Бенсон Ж. Қайдлар ва кузатишлар. Китобда: Қуронов Д., Раҳмонов Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. Тошкент. “Фан”, 2008, 186-бет.

ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕК РОМАНЧИЛИГИДА ВОРИСИЙЛИК ВА АДАБИЙ ТАЪСИР МУАММОЛАРИ

*Исломжон Ёкубов Ахмеджанович,
ТошДЎТАУ профессори, филология фанлари доктори
islamxoja_yakubov@mail.ru*

Ўзбек адабиётшунослигида узоқ йиллар давомида Ғарб эстетикаси тамойиллари билан замонавий адабий жараён ҳодисаларини боҳолашга интилиш мавжуд бўлиб келди. Шубҳасиз, биз бу ҳаракатнинг ижобий жиҳатларини инкор этмаймиз. Аммо шунинг унутмаслик керакки, миллий истиқлол даврида ўзбекнинг олам ҳодисаларини қабул қилиш ва унга ёндашиш тарзида сезиларли силжиш содир бўлди. Ўзбек романи ўз тараққиётининг олдинги босқичларига нисбатан теранроқ даражада миллийлашди. Плюралистик янгича ижодий тафаккур бадиий ижод тарзида ҳам кўп тармоқлиликини келтириб чиқарганлиги эндиликда адабий-назарий изланишларимизнинг асосини жонли адабий жараён тажрибаларини ўрганиш, романчилигимиз етакчи тамойилларини миллий ва жаҳоний асосларда тадқиқ этиш заруриятини юзага чиқарди.

Ижтимоий ва бадиий онг соғломлашуви, фикрлар плюралиزمи туфайли адабий ҳодисалар қайта идрок этила бошланди. Миллат назаридан яширин бўлган кўплаб асарларнинг эстетик олами инкишоф этилди. Оламни эстетик идрок этиш, тасвирлаш, бадиий ижоднинг вазифалари бобидаги қарашлар анча кенгайди. Адабиётнинг ворисий алоқадорлиги чуқурлашди. Умумўзбек адабиёти яхлит жараён сифатида англанди. Миллий маънавиятимиз илдизлари ва ислом тасаввуфи асослари билан чуқурроқ танишиш имкони юзага чиқди. Бадиий ижод муаммоларини тасаввуф адабиёти назариясига хос адабий-эстетик тамойиллар негизида идрок этиш масалалари ўрганила бошланди. Юзлаб кўлёмалар илмий истеъмолга киритилди. Умумўзбек адабиёти, хусусан, миллий романчилик тараққиётини мазкур эстетик қарашлар таъсири доирасида изоҳлаш орқали унинг миллий-эстетик ҳодиса эканини англаш мумкин.

Дарҳақиқат, миллий истиқлол даврининг янгиланган адабий-эстетик тафаккури ва бебаҳо маънавий меросларимизнинг жорий имлода нашр этилиши романий тафаккур тараққиёти миқёсларининг мислсиз кенгайишига ҳам сезиларли таъсир этди. Зотан фикримиз равшанлиги, руҳимиз бардамлиги муаззам Шарқ фалсафасини нечоғлик ўзлаштиришимизга ҳам боғлиқдир. Мазкур фикр тўла маънода гениал турк шоири Жалолиддин Румий меросига ҳам дахлдордир¹. Зеро биз узоқ йиллар давомида инсоннинг маънавий комиллик йўллари: тажрид ва тавҳид сурат ва маъно, таваккул ва иттиҳод, ғайб асрори ва ладуний илмлар моҳияти ҳақида етарлича тасаввурга эга бўлмадик. Зотан Румийнинг тушунтиришича, *ҳикмат, маърифат ва каромат Аллоҳнинг севган бандаларига ато этган либосидир*. Демак, фикрловчи инсонгина ўзлигини, Аллоҳини тушунади. “Мен” лиги бўлган “кичик олам” ни англайди. Инсон оламига бир макон ва замоннинг ўзида ҳам улуғворлик, ҳам соддалик сиғишиб яшаши мумкинлигини идрок этади.

Замондош ўзбек романнависларидан бири – Омон Мухтор “Ишқ аҳли”² ромнида бадиий заминдан ҳаётий мантиқ излайди. Навоий яратган рубобий шеърят бағридан кўнгил тимсолини топади. Шоир яратган лирик образлар шарҳи орқали Навоийнинг мушоҳада оламига кириб боради бу ШАХС ҳақидаги тасаввурлар тугаллигини таъминлайди. Натижада ҳаёлий муҳаббат фалсафаси, лирик-драматик лавҳалар бағридаги жозибали руҳий ҳолатлар – кўнгил кайфиятию фузун дардларини мутасаввуф-валийлар эътиқоди билан

1 Жалолиддин Румий. Ичиндаги ичиндадур. Туркчадан Улубек Ҳамдам таржимаси, «Янги аср авлоди», – Тошкент, 2003 (Мақолада асосан, мазкур манбага таяниб фикр-мулоҳазалар билдирилди. И.Ё.); Мавлоно Жалолиддин Румий. Маснавийи Маънавий., Олти жилдлик. Форсийдан Жамол Камол таржимаси. “Фан” нашриёти, Ўзбекистон – Техрон, 2003 – 2004.

2 Омон Мухтор. Ишқ аҳли. “Шарқ юлдузи”, 2001., Биринчи фасл. – Б: 17-69.

МУНДАРИЖА

Улуғбек Азизов. ЖАҲОН АДАБИЁТИ – ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ ЙЎЛИ.....	4
---	---

I ШЎБА

ЖАҲОН АДАБИЁТИНИНГ ДУРДОНА АСАРЛАРИ ТАДҚИҚИ

Гулноз Халлиева. ЖАҲОН АДАБИЁТИДА “ИҚРОРНОМА” ЖАНРИ (Л.Толстой ва Жан Жак Руссо асарлари қиёси мисолида).....	5
Улуғбек Ҳамдамов. БУЮК ТАРИХЧИНИНГ “ТУРКИЙ ХАЛҚЛАР МАФКУРАСИ” АСАРИ ҲАҚИДА	9
Ш.Н. Ахмедова. ЖАҲОН АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА БАДИИЙ ИЖОД ХУСУСИДАГИ ҚАРАШЛАР (Б.ЖОНСОН ИЖОДИ МИСОЛИДА)	12
Исломжон Ёқубов. ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕК РОМАНЧИЛИГИДА ВОРИСИЙЛИК ВА АДАБИЙ ТАЪСИР МУАММОЛАРИ	15
Баҳор Тўраева, Патҳиддин Нишонов. Ч. АЙТМАТОВ ВА И.СУЛТОННИНГ МЕГАХРОНОТОП ТАСВИРИНИ ЯРАТИШ МАҲОРАТИ	19
Саодат Султонсаидова. ЖАҲОН АДАБИЁТИДА АЁЛ СТАТУСИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ	25
Улуғбек Кўчимов, Урал Яриев. РЭЙ БРЭДБЕРИ ВА ҲОЖИАКБАР ШАЙХОВ АСАРЛАРИДА БАДИИЙ ПСИХОЛОГИЗМ КОНЦЕПЦИЯСИ.....	28
Юнус Бабакулов, Собир Тўйчиев. Ж. ЖОЙС ВА ЖАҲОН АДАБИЁТИ	35
Жавлонбек Ақромов. МАНТИҚ ИЛМИДА МОДАЛЛИК КАТЕГОРИЯСИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ.....	38
Жасур Зиямухамедов. ЎРТА АСР ХИТОЙ АДАБИЁТИНИ МАШҲУР ҚИЛГАН “ЛЯО ЖАЙНИНГ ҒАРОЙИБОТЛАР ҲАҚИДАГИ ҲИКОЯЛАРИ” АСАРИ.....	40
Акмалжон Турсунов, Шахноза Ахмедова. МЎҒУЛЛАР ЭМАС – БОБУРИЙЛАР	46
А.Турсунов, Г.Бозорова. МЕТАФОРАНИНГ КИНОЯ ТАРЗИДА ИФОДАЛАНИШИ	49
Хулкар Мухаммедова. ВИКТОРИАН ИНГЛИЗ АДИБАЛАР ИЖОДИДА ТАРИХИЙ РОМАН ЭЛЕМЕНТЛАРИ	51
Chorxo‘ja Ro‘zimurodov. A.RUDAKIY SIYMOSI FORS-TOJIK ADABIYOTINING KO‘ZGUSI.....	54
Дилфуза Расулмухамедова. ТУРК ЁЗУВЧИСИ АҲМАД ЛУТФИЙ ҚОЗОНЧИ ВА УНИНГ “БИР ВИЖДОН УЙҒОНУР” АСАРИДА АЁЛ ОБРАЗИ	56
Виктория Дворяшина. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО В «ПУТЕШЕСТВИИ С ЧАРЛИ В ПОИСКАХ АМЕРИКИ» ДЖ. СТЕЙНБЕКА	59
Дилрабо Дадабоева. ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ-МАТЕРИ В РОМАНЕ СИН КЁНГ СУК «ПОЖАЛУЙСТА, ПОЗАБОТЬТЕСЬ О МАМЕ»	62

Умида Рахимова. ЭНРАЙТНИНГ «THE PLEASURE OF ELIZA LYNCH» РОМАНИДА ИРҚИЙ ВА ЭТНИК ЎЗИГА ХОСЛИК	65
Jasur Ziyamuxamedov. AMERIKA MARIFATCHILIK DAVRI ADABIYOTINING MUSTAQILLIKKA ERISHISHDAGI O‘RNI	69
Khosiyat Sapaeva. THE REALM OF DYSTOPIA: 1984 AND ANIMAL FARM	71
Дурдона Эргашева. ЛИ ГВАНСУ ИЖОДИДА ФУҚАРОЛИК БУРЧ МАСАЛАСИНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ.....	73
Мохира Отабоева. ЛЬЮИС КЭРРОЛЛ ЭРТАКЛАРИ ТАЛҚИНЛАРИ МАСАЛАСИ.....	76
Шахноза Чориева. РИЧАРД ОЛДИНГТОН ПОЭЗИЯСИДА “ЙЎҚОТИЛГАН АВЛОД” АДАБИЁТИ ТАЛҚИНИ.....	79
Durdona Tursunova. ALISHER NAVOIY “XAMSA”SINING ILK DOSTONI “HAYRAT UL-ABROR”DA “BASMALA” BOBI.....	82
Аҳмад Бобоқулов. ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ТИЗИМИДА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА БАДИИЙ АДАБИЁТНИНГ ЎРНИ.....	86
Sevara Usmonova, Holmurodjon Obidjonov. INGLIZ TILI ADABIYOTIDA ROMANCHILIK VA TARIXIY ROMAN JANRI.....	88
Feruza Abdujabborova. “SOYASINI YO‘QOTGAN ODAM” YOXUD JAMIYATDA INSON O‘RNI	91
Fotima Mamadova. BADIY ASAR KOMPOZITSIYASI (S.SAYYIDNING “YUZ OH, ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR” DOSTONI MISOLIDA)	95
Дурдона Муродова. АДИБА ПАК ВАНСО РОМАНЛАРИДА ОИЛА КОНЦЕПТИ.....	99
Азиза Авезова. ТЕОДОР ДРАЙЗЕР ИЖОДИНИНГ АМЕРИКА АДАБИЁТИГА ТАЪСИРИ МАСАЛАЛАРИ.....	102
Севара Махмудова, Сарвара Ташалиева. ТЕОДОР ДРАЙЗЕР РОМАНЛАРИДА БАХТ ВА БОЙЛИК ТУШУНЧАСИГА МУНОСАБАТНИНГ АКС ЭТТИРИЛИШИ	105
Юлдуз Зияева. ОЙБЕКНИНГ “ҚУТЛУФ ҚОН” РОМАНИДА “ОШИҚ-МАЪШУҚА-РАҚИБ” ОБРАЗИ ТАЛҚИНИ	109
Nargiza Kuchimova. MODERNISM AND VIRGINIA WOOLF’S MODERNIST NOVEL “MRS DALLOWAY”.....	114
N. Muhammedova, Muhaddat Temirboyeva. CHARLES DICKENS ASARLARIDA OBRAZLAR TALQINI.....	117
Feruza Muminova. OYBEKNING “NAVOIY”ROMANIDA MUTAFAKKIR OBRAZI	120

ИШЎБА

ҚИЁСИЙ АДАБИЁТШУНОСЛИК МЕТОДОЛОГИЯСИ. ҚИЁСИЙ МИФОЛОГИЯ ВА ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ

Абдуғоппир Қосимов ҒАРБ МОДЕРНИЗМ ВА ПОСТМОДЕРНИЗМ АДАБИЁТИНИНГ АСОСИЙ ТАСВИР ТАМОЙИЛЛАРИ	122
Я.Х. Мадалиев ТУРКИЙ ХАЛҚЛАРДА ЛАТИФАЛАРНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХИ	126
Махмадиёр Асадов. “ЁЛҒИЗЛИК МОТИВИ” АДАБИЙ КОМПАРАТИВИСТИК МУАММО СИФАТИДА.....	129